7- PGHH như một vân động dân tộc, PGHH và chủ trương chấn hưng xã hội, Phạm Cao Dương

Ông Phạm Cao Dương nguyên là Giáo sư Sử học tại Đại học Sư phạm và Văn Khoa Saigon
Trong những vận động giải phóng và phát triển dân tộc, thuộc tiền bán thế kỷ 20, vận động của Phật Giáo Hòa Hảo có thể nói là ít được người ta chú ý tới, đặc biệt là đối với các nhà nghiên cứu về lịch sử và văn hóa Việt Nam hiện đại. Có nhiều nguyên nhân. Trước hết, các cuộc võ trang kháng chiến chống Pháp, các phong trào Đông Du, Duy tân, Đông Kinh Nghĩa Thục và sau này là cuộc khởi nghĩa Việt Nam Quốc Dân Đảng, các hoạt động của các nhóm Cộng Sản. Trong phạm vi lịch sử, các phong trào chấn hưng Phật giáo ở các thành thị và trong hàng ngũ các nhà trí thức, các nhà tu hành uyên thâm, các vận động văn học mới như vận động của các nhóm Tự Lực Văn Đoàn, Đông Dương Tạp Chí, Nam Phong... Trong phạm vi văn hóa, nhờ ồn ào hơn, mãnh liệt hơn, đã làm lu mờ mọi cố gắng của đồng bào ta ở nông thôn, nhứt là nông thôn ở những nơi như miền Tây đồng bằng sông Cửu Long. Một mặt khác, các công trình nghiên cứu, viết lách trong suốt thời gian của lịch sử nằm hoàn toàn trong tay các nhà trí thức mới, những người được đào tạo bởi nền giáo dục mới ở trong nước hay ở ngoại quốc. Cuộc sống của họ phần lớn gắn bó với các thành thị. Mọi liên hệ với cuộc sống nông thôn của các nhà trí thức xưa kia không còn nữa. Nông thôn đã trở thành nhà quê, lạc hậu và bị coi rẻ. Cuối cùng là bản tính vọng ngoại cố hữu của giới trí thức Việt Nam, bản tính này đã đưa họ đến chỗ tôn thờ những gì của ngoại quốc và chỉ chú trọng tới những gì nguyên thủy của người ngoại quốc hay do người ngoại quốc làm ra. Hậu quả là trong suốt ba chục năm đấu tranh giải phóng dân tộc, đâu đâu người ta cũng nói tới sự quan trọng của nông thôn, coi nông thôn như mục tiêu chính yếu của mọi giải pháp, nhưng tất cả đều do thành thị nắm vai trò chủ động, còn nông thôn thì hoàn toàn thụ động, bị cưỡng bách hay bị lừa nhận lãnh sự chủ động của thành thị. Sự kiện này đã xảy ra không riêng gì cho hàng ngũ những người quốc gia mà luôn cả ở những người Cộng sản. Hậu quả là những giải pháp được đưa ra hoặc không thích hợp với quần chúng nông thôn, nên không được nông thôn nhiệt tình hưởng ứng, hoặc mang nặng tính chất lừa bịp nên chỉ được nông thôn ủng hộ lúc đầu sau đó đã trở thành những công cụ của những lớp cường hào, quan lại mới.

Phật Giáo Hòa Hảo nói riêng và những vận động của Phật giáo ở miền Tây đồng bằng sông Cửu Long nói chung là những vận động hiếm hoi phát xuất từ nông thôn Việt Nam và hướng vào quần chúng nông thôn. Những vận động này không đặt trọng tâm chung quanh những ngôi chùa lớn, do những tu sĩ có học vấn uyên thâm hay các trí thức ở các thành thị và các kinh điển cao siêu bằng chữ Hán như các vận động chấn hưng Phật giáo khác. Đó cũng không phải là những vận động khởi xướng bởi các thành phần công chức, trí thức, tiểu tư sản ở các thành thị. Về nội dung, các vận động này cũng không chú trọng nhiều tới những định chế, những kinh điển, đặc biệt là những định chế Xã hội và Kinh tế như các vận động chính trị và xã hội khác, từ đó đưa tới những căm thù, chia rẽ giữa các giai cấp và đấu tranh cách mạng sắt máu. Con người ở đây được coi là yếu tố căn bản, và cải cách ở đây được nhắm tới con người, những con người nông thôn ôn hòa chất phác. Các xã hội Việt Nam cổ truyền chưa chịu ảnh hưởng của văn hóa Tây phương, chưa có những kinh nghiệm trực tiếp với những tiến bộ văn hóa Tây phương, chưa có những kinh nghiệm trực tiếp với những tiến bộ văn minh vật chất của các thành thị. Những đặc tính này đã được biểu lộ trong những bài Sấm Giảng của Đức Giáo chủ Huỳnh Phú Sổ với những lời lẽ vô cùng giản dị mộc mạc bình dân mà các nhà phê bình văn học với quan niệm cố định về lượng giá tác phẩm văn học theo các tiêu chuẩn cũng cố định sẵn, chắc chắn sẽ bỏ qua một bên, sau khi đọc một hai trang đầu. Đối với các học giả ngoại quốc, Phật Giáo Hòa Hảo, với một quá khứ chưa đủ lâu dài để hấp dẫn, những kinh điển lại không biểu dương màu sắc của những triết lý hữu danh, không có những ngôi chùa hay Tòa thánh vĩ đại, cho nên từ đó không có sức thu hút như các tôn giáo khác. Về phương diện chính trị, trong hơn hai chục năm qua, kể từ ngày nền Cộng Hòa được thành lập ở Miền Nam, Phật Giáo Hòa Hảo, được người ta chú trọng tới nhiều hơn, nhưng đó chỉ là những chú trọng có giới hạn, người ta đã nhìn Phật Giáo Hòa Hảo như một thế lực chính trị cục bộ của miền Tây, đồng bằng Cửu Long, chứ chưa nhìn đại cộng đồng này như một tập thể văn hóa, xã hội có một tầm quan trọng quốc gia, chiến lược và lâu dài. Người ta đã đến với Phật Giáo Hòa Hảo để tìm kiếm những thế liên kết cho các cuộc bầu cử, để tìm hậu thuẫn cho những mưu toan chính trị hơn là để tạo một tương lai lâu dài và